НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні

ЖОВНІР МАРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 81’42(477)“185/20”(043.3)

СВІТСЬКА БЕСІДА ЯК УКРАЇНСЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН І ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЧАСІ

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано на кафедрі журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Баландіна Надія Францівна,
завідувач кафедри журналістики
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Шабат-Савка Світлана Тарасівна,
професор кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

кандидат філологічних наук, доцент
Школа Галина Миколаївна,
доцент кафедри української філології та
славістики Київського національного
лінгвістичного університету

Захист відбудеться 21 березня 2017 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, вул. Грушевського, 4).

Автореферат розіслано « » лютого 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент В. І. Ярмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Визначальним напрямом антропоцентричної лінгвістики є лінгвогенологія. Увага мовознавців зосереджена на тлумаченні лінгвістичного статусу того чи того мовленнєвого жанру та з'ясуванні його взаємозв'язку з іншими категоріями комунікації (М. М. Бахтін, Ф. С. Бацевич, Ст. Гайда, В. Я. Гольдін, В. В. Дементьєв, М. М. Кожина, К. Ф. Сєдов, Т. В. Шмельова); укладанні класифікацій жанрів (Є. В. Акулова, О. Г. Баранов, М. М. Бахтін, В. В. Дементьєв, М. М. Кожина, О. Б. Сиротиніна, М. Ю. Федосюк, Т. В. Шмельова); різноаспектному аналізі жанрового континууму з погляду текстології та дискурсології (Ф. С. Бацевич, А. Вежбицька, О. І. Горошко, О. В. Дерпак, Х. Ю. Дяків, Ю. В. Матюхіна, А. В. Паславська, І. А. Синиця, М. Ю. Федосюк, І. С. Шевченко, А. Г. Шиліна, Ю. В. Щуріна, Т. В. Яхонтова); дослідженні історії лінгвістичної генології, уточненні її місця в парадигмі наук комунікативного спрямування й роз'ясненні ключових жанрознавчих понять з позицій загальної лінгвістики (В. М. Алпатов, Ф. С. Бацевич, Г. Є. Гольдін, В. В. Дементьєв, С. Дьоннінгхаус, В. О. Салімовський, О. Б. Сиротиніна). Діапазон лінгвогенологічних студій розширюється, на вістрі уваги перебуває вивчення жанрів у філо- й онтогенезі, їх функціювання в художньому просторі, проблема взаємозв'язку між мовцем і адресатом, аналіз співвідношень *жанр – концепт, жанр – творчість, жанр – гендер* тощо (А. Вежбицька, І. О. Горошко, В. В. Дементьєв, В. А. Маслова, В. П. Москвін, Н. В. Орлова, І. С. Шевченко та ін.).

Теоретико-методологічне підґрунтя лінгвістичної генології, сформоване в дослідженнях К. Адамчик, Н. Д. Арутюнової, Т. О. Багдасаряна, Е. Бальцежана, Вл. Барнета, А. Вежбицької, М. Войтак, Ст. Гайди, В. В. Дементьєва, С. Дьоннінгхаус, Є. Маліновської, В. О. Салімовського, К. Ф. Сєдова, І. А. Стерніна, О. Б. Сиротиніної, У. Фікс, М. Ю. Федосюка, Р. М. Фрумкіної, Т. В. Шмельової та ін., доповнюють і поглиблюють вітчизняні мовознавці, котрі розглядають мовленнєвий жанр як комунікативний феномен і демонструють здатність забезпечити надійною концептуальною базою майбутні наукові розвідки. Так, лінгвогенологічна проблематика стала об'єктом різновекторних комунікативно орієнтованих студій Ф. С. Бацевича, О. І. Горошко, О. В. Дерпак, Х. Ю. Дяків, О. О. Землякової, А. Й. Паславської, І. А. Синиці, О. А. Черниш, А. Г. Шиліної, Т. В. Яхонтової та ін.

Актуальність дисертації. Аналіз праць із вітчизняної лінгвогенології увиразнив тенденцію до багатоаспектного вивчення мовленєво-жанрових утворень й засвідчив те, що у вітчизняній мовознавчій науці немає цілісної монографічної праці, у якій би здійснювався багатовимірний опис світської бесіди як українського лінгвокультурного феномена. На часі дослідження її мовних, когнітивних і прагматичних характеристик, які з певних причин не були лінгвістично інтерпретовані й параметризовані з погляду вітчизняної генологічної парадигми. Крім цього, потребують уточнення й узагальнення

поняттєві сфери світськості в національному лінгвокультурному вимірі. Актуальність праці потверджує також орієнтація сучасних мовознавчих студій на аналіз лінгвістичних фактів крізь культурно-ментальну призму.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає комплексній проблемі досліджень кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Речення як багаторівнева мовна одиниця» (номер реєстрації 0111U000703). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради університету (протокол № 4 від 26 січня 2012 року).

Мета дисертації – цілісно проаналізувати генологічні ознаки світської бесіди як українського лінгвокультурного феномена та з'ясувати її трансформації в часі.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) визначити стан вивчення світської бесіди й узагальнити погляди українських та зарубіжних учених на неї;

2) окреслити місце світської бесіди в типологічній парадигмі жанрів;

3) виявити й проаналізувати комунікативно-прагматичні характеристики світської бесіди;

4) дослідити семантико-прагматичні трансформації світськості в українській лінгвокультурі;

5) описати мовленнєві портрети світських комунікантів у їх розвитку з кін. XIX до поч. XXI ст.;

6) вирізнити й інвентаризувати континуум мовних індикаторів поведінкових стандартів світської бесіди.

Об'єктом дослідження в дисертації обрано текстові фрагменти – зразки світських бесід, представлені в художніх творах кін. XIX – поч. XXI ст., у сучасному мас-медійному контенті, а також дані анкетування.

Предметом дослідження в дисертації стали комунікативно-прагматичні, мовні й лінгвокультурні характеристики світської комунікації.

Матеріалом дослідження слугували українські художні твори кін. XIX – поч. XXI ст., зокрема вітчизняна інтелектуальна проза В. П. Домонтовича, О. Ю. Кобилянської, В. П. Підмогильного, І. Я. Франка, Є. І. Ярошинської, М. Ю. Яцківа, драматичний доробок В. К. Винниченка, І. К. Карпенка-Карого, А. В. Крушельницького, Лесі Українки, твори П. Ю. Бейліна, В. В. Врублевської, П. В. Гуріненка, А. А. Дімарова, П. А. Загребельного, М. П. Трублаїні та інших письменників XX ст., а також набуток сучасників: Ю. І. Андруховича, С. Ю. Андрухович, С. П. Горбань, М. В. Гримич, Л. В. Денисенко, В. Л. Єшклієва, А. А. Кокотюхи, Л. В. Костенко, Неди Нежданої, І. В. Роздобудько, Ю. М. Щербака та ін.

Із використаних джерел вибрано текстові фрагменти – зразки світських бесід – обсягом близько 550 сторінок. До аналізу залучено також дані анкетування (загальна кількість анкет – 215) та матеріали офлайнових мас-медійних текстів (100 фрагментів).

Методи дослідження детерміновані його метою і завданнями. У

дисертації застосовано загальнонаукові методи *спостереження, зіставлення, узагальнення, опису* й *систематизації* – у процесі аналізу й інвентаризації фактичного матеріалу; власне лінгвістичні методи – *лінгвістичного спостереження, опису*, *дистрибуції* – для інтерпретації й систематизації мовних індикаторів поведінкових стандартів світської бесіди. Методологічну базу комунікативної лінгвістики представлено методикою *дискурс-аналізу* – для з'ясування та вмотивування ролі екстралінгвальних чинників у світському спілкуванні. Використання методів лінгвокультурології, зокрема *культурно-історичного* й *лінгвокультурологічного* аналізів, сприяло виявленню особливостей релевантних соціально-історичного й культурного контекстів формування світської комунікації. Методологічний корпус употужнено методами лінгвокогнітивної наукової парадигми. У дисертації використано *метод когнітивного аналізу* – для виявлення засадничих аксіологічних орієнтирів світських комунікантів. *Прийом вільного асоціативного експерименту* посприяв з'ясуванню образів *світського* і *гламурного* в мовній свідомості українців; *прийом вербального портретування* залучено для створення лінгвальних портретів світських мовців. *Елементи методу кількісних підрахунків* уможливили точну чисельну параметризацію вербальних репрезентантів *світськості*, упорядкування множини отриманих слів-реакцій на слова-стимули *світський* і *гламурний.*

Наукова новизна дисертації полягає передовсім у тому, що в ній уперше у вітчизняному мовознавстві комплексно проаналізовано світську комунікацію в контексті української лінгвокультурної парадигми, зокрема виявлено й описано специфіку її комунікативно-прагматичної природи; установлено кореляції лексикографічного тлумачення лексеми *світський* із його дискурсивним значенням; окреслено домінувальні тенденції сприйняття *світського* й *гламурного* в мовній свідомості сучасних українців; представлено й схарактеризовано парадигму номінацій світського комуніканта; показано еволюцію мовленнєвих портретів світських завсідників кін. XIX – поч. XXI ст.; з'ясовано і проаналізовано локацію світської публіки; визначено й інвентаризовано континуум мовних індикаторів поведінкових стандартів розглядуваного дискурсу.

Теоретична цінність наукової студії полягає в тому, що її висновки й положення збагатять новими ідеями вітчизняну лінгвогенологію, комунікативну лінгвістику, теорію мовної комунікації та лінгвоперсонологію. Висловлені міркування й узагальнення щодо комунікативно-прагматичної природи світської бесіди доповнять теоретико-методологічну базу жанрології. Запропонований шлях дослідження світської моделі комунікації з погляду ситуативного контексту й мовця як представника національного світського формату розширить межі дискурсивного аналізу. Змодельовані мовленнєві портрети світських комунікантів будуть внеском у формування поняття *світської мовленнєвої особистості*. Певним підґрунтям для подальшого студіювання стане дібраний і впорядкований континуум маркерів поведінкових

стандартів світської бесіди. Результати дослідження сприятимуть розвитку дискурсології, теорії тексту й лінгвопрагматики.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що матеріали праці можуть бути використані у процесі розробки теоретичних і практичних курсів із сучасної української мови, з функційної стилістики, теорії мовної комунікації, у викладанні спецкурсів з генології, когнітивної лінгвістики, культури мовлення, соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвоперсонології та ін., а також у науково-пошуковій роботі студентів, магістрантів, аспірантів.

Особистий внесок здобувача. Результати дослідження дисертантка одержала самостійно. Усі публікації написано одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення й практичні результати дисертації оприлюднені на засіданнях кафедр загального і слов'янського мовознавства та іноземних мов і журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, III Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Пріоритети сучасної філології: теорія і практика» (Полтава, 24 грудня 2010 року), V Міжнародній науковій конференції «Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках» (Дніпропетровськ, 7–8 квітня 2011 року), Міжнародній науковій конференції «X Гоголівські читання» (Полтава, 18–20 квітня 2011 року), XX Міжнародній науковій конференції «Мова і культура» (Київ, 20–23 червня 2011 року), Міжнародній науковій конференції «Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі» (Одеса, 16–17 вересня 2011 року), I Міжнародній науковій конференції «Нова лінгвістична парадигма: теоретичні і прикладні аспекти» (Одеса, 25–26 жовтня 2012 року), IV Международном Крымском лингвистическом конгрессе «Язык и мир» (Ялта, 1–5 октября 2012 года), III Міжнародній науково-практичній конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (Львів, 18–20 травня 2016 року), Міжнародній науковій конференції VIII Olomoucké sympozium ukrajinistů (Olomouc, 25–28 srpna 2016).

Публікації. Основний зміст і результати дисертаційної праці висвітлено в 15 одноосібних публікаціях, 10 із яких надруковано у фахових виданнях України. Одна стаття опублікована в зарубіжному галузевому науковому виданні (Чехія).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (343 позиції), списку використаних джерел (121 позиція), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, основного тексту – 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, схарактеризовано методи дослідження, окреслено джерельну базу, з'ясовано теоретичне й практичне значення отриманих результатів, указано рівень апробації й описано структуру праці.

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади інтерпретації світської бесіди»** представлено засадничі аспекти вивчення світської комунікації та її статус у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці (підрозділ 1.1), аргументовано місце світської бесіди в мовленнєво-жанровій типологічній парадигмі з урахуванням варіативних підходів до жанрового покласифікування (підрозділ 1.2), проаналізовано жанр світської бесіди крізь призму її комунікативно-прагматичної організації (підрозділ 1.3).

Зацікавлення академічного світу лінгвогенологією мотивовано антропоцентризмом широкого спектра дискурсивних явищ, зокрема й світської бесіди, концептуально-методологічною основою вивчення якої стали теоретичні постулати М. М. Бахтіна, екстрапольовані й розвинені в наукових працях мовознавців останніх десятиліть (Г. С. Бєлоус, Г. Н. Горлова, В. В. Дементьєв, Т. А. Івушкіна, І. В. Костіна, Т. В. Матвєєва, К. Ф. Сєдов, В. В. Феніна та ін.). Результатом їхніх дослідницьких пошуків стало з'ясування й детальний опис специфіки комунікативної природи та домінувальних ознак світської бесіди, спроби її параметризації в загальній типологічній парадигмі жанрів, характеристика за ключовими прагматичними й комунікативними ознаками (Г. С. Бєлоус, Г. Н. Горлова, В. В. Дементьєв, І. В. Костіна, К. Ф. Сєдов, В. В. Феніна та ін.).

На сучасному етапі коло проблем, на які спрямовано увагу дослідників, розширено студіюванням особливостей актуалізації та функціювання світської бесіди в конкретному лінгвокультурному просторі, описом її різновекторних еволюційних трансформацій і компаративним аналізом зі *small talk, дружньою розмовою, бесідою на загальні теми, розмовою в колі друзів* тощо (Г. С. Бєлоус, Г. Н. Горлова, В. В. Дементьєв, І. В. Кожухова, Я. Т. Ритнікова, К. Ф. Сєдов, В. В. Фєніна та ін.). Нині з'являються праці, у яких світський дискурс розглянуто і як міждисциплінарне поняття, зокрема з погляду кроскультурного ділового спілкування (О. В. Васильєва, М. В. Романова).

На жанр *small talk* зорієнтовані пошуки англо-американських дослідників у галузі лінгвістики, соціо- й психолінгвістики та когнітивістики (T. Bickmore, J. Coates, J. Coupland, D. Fine, H. Kansy, M. McCarthy, L. Mullany, P. Pullin та ін.). Багаті теоретичні міркування й практичні здобутки представлено у працях російських учених (Г. С. Бєлоус, Т. О. Івушкіна, І. В. Кожухова, М. І. Степикін, В. В. Фєніна), і, хоча у фокусі уваги багатьох представників російської лінгвогенологічної традиції (Н. Д. Арутюнова, Т. Г. Винокур, І. Н. Горєлов, Я. Т. Ритнікова, К. Ф. Сєдов, О. Б. Сиротиніна, Й. А. Стернін, Р. М. Фрумкіна) здебільшого перебувають опосередковані щодо світського

дискурсу проблеми, маніфестовані ними положення поглиблюють загальну теоретико-методологічну базу студіювання світського спілкування.

Попри плідний розвиток вітчизняної лінгвогенології (Л. О. Балацька, Ф. С. Бацевич, О. І. Горошко, О. В. Дерпак, Х. Ю. Дяків, О. В. Самохіна, І. А. Синиця, А. Г. Шиліна, В. В. Яригіна, Т. В. Яхонтова та ін.), світська комунікація не стала об'єктом самостійного аналізу на українському мовному матеріалі. Особливу цінність у дослідженні вітчизняної етикетної бесіди мають ідеї комунікативної толерантності (Ф. С. Бацевич, Н. В. Гуйванюк, О. Ю. Сухомлин, С. Т. Шабат-Савка), мовленнєвого етикету, культури мовлення (С. К. Богдан, Н. І. Бугай, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, М. О. Миронюк, Я. К. Радевич-Винницький, М. Г. Стельмахович, І. Ю. Шкіцька та ін.) й, безперечно, напрацювання у сфері фатичної комунікації (Ю. В. Матюхіна, І. С. Шевченко).

У проаналізованих наукових розвідках світську бесіду подано як приємну, етикетно й культурно детерміновану розмову, обрамлену інформативно-фатичною ілокуцією, а високий рівень стандартизації, жорсткий тематичний добір, дотримання етичних норм соціальної взаємодії, елемент змагання, концертну основу, полілогічність, публічність та офіційність ситуації спілкування задекларовано як її домінантні ознаки (Г. М. Горлова, В. В. Дементьєв, І. В. Костіна, К. Ф. Сєдов, Й. А. Стернін, В. В. Феніна).

Попри те, що з часу перших спроб уніфікувати класифікаційні параметри й систематизувати типи висловлень минули десятиліття, їхню номенклатуру й дотепер не сформовано. Найбільшого поширення набули ідеї жанрового ранжування за структурою, ситуативними показниками, комунікативною метою, ступенем формалізації, дискурсами, у межах яких жанри існують (Т. В. Анісімова, О. Г. Баранов, М. М. Бахтін, Ф. С. Бацевич, Ст. Гайда, Л. А. Капанадзе, М. М. Кожина, К. Ф. Сєдов, М. Ю. Федосюк, Ю. В. Щуріна, Т. В. Яхонтова та ін.).

З'ясування класифікаційного статусу світської бесіди посприяє подальшому науково виваженому вивченню етикетного дискурсу. На сьогодні генологи інтерпретують її як складний, риторичний, конвенційний жанр м'якої формалізації. Попри певну солідаризацію, дискусійною залишається параметризація на осі *фатика – інформатика.* У дисертації постульовано думку про інформативно-фатичний синкретизм світської комунікації.

Осмислення будь-якого лінгвістичного факту потребує вирізнення аргументованих аспектів аналізу або послуговування апробованим алгоритмом вивчення того чи того дискурсивного феномена (Ф. С. Бацевич, А. Вежбицька, О. І. Горошко, М. В. Китайгородська, Н. М. Розанова, М. А. К. Холідей, Т. В. Шмельова, Т. В. Яхонтова та ін.). Видається, що орієнтація в дослідженні на такі прагматичні характеристики, як *комунікативна мета*, дихотомія *образ адресанта – образ адресата*, чинник *комунікативного минулого – майбутнього, подійний зміст, тональність*, – один із можливих шляхів окреслення специфіки комунікативно-прагматичної організації світської бесіди.

У праці з'ясовано, що апріорна композиційна складність досліджуваного жанру зумовлює інтеграцію й трансформацію утрадиційнених комунікативних намірів світських мовців у багатовекторний інтенційний комплекс.

Знання максим успішної вербальної поведінки сприяє ефективній світській комунікації, під час якої співрозмовники, передовсім освічені, виховані, культурні представники інтелігенції, бомонду, богеми, еліт, а також ті, хто проявляє ці якості у відповідній комунікативній ситуації і ролі, принагідно демонструють компетентність, ерудованість, солідний інтелектуальний рівень, освіченість, толерантність, ґречність, апелюють і до розуму, і до емоційної сфери комунікативного партнера.

Світська бесіда – політональний мовленнєвий жанр, емоційні обертони якого складно розмежувати. Загальний афективний фон бесіди формують фатична, інформативна, радісна, гумористична, ігрова, іронічна, фасцинативна, урочиста тональності.

У другому розділі **«Семантико-прагматичні трансформації світськості»** з'ясовано особливості кореляції кодифікованого й дискурсивного значення слова *світський* (підрозділ 2.1), репрезентовано домінувальні тенденції сприйняття *світського* й *гламурного* сучасними українцями (підрозділ 2.2).

Актуалізація традицій світськості як знакового елемента сьогочасної української реальності пов'язана з популяризацією культурно-елітарного способу життя. Рефлекси функційної ваги таких трансформацій – у дискурсі. Ідеться про осучаснення мовного тезаурусу, а саме зростання комунікативної значущості слів і словосполук, що корелюють із світським форматом: *світ, світський, світськість, світська розмова, світське життя, селебретіс, зірка, істеблішмент, гламур, гламурний, пафос, піар* тощо. Згадані номінації є невід'ємними компонентами вітчизняної мовленнєвої практики: *Погляньте, як вони прикипають до «Зцілення коханням» чи «Бідної Насті» – це ж той самий* ***гламур!*** (Роздобудько І., «Зів'ялі квіти викидають»).

Сучасне потрактування значення лексеми *світський* в українській мовленнєвій культурі загалом не суперечить словниковим тлумаченням, домінантами якого є витончено-вихований, той, що зберігає традиційні відтінки аристократичності, величі, елітарності й відповідає культурно-етикетній конвенції, водночас сьогочасна мовленнєва практика зумовлює певні зрушення в семантичній структурі лексеми. Дослідивши сполучуваність розглядуваної словесної одиниці, усі виявлені контексти умовно поділяємо на *традиційні* й *нетрадиційні* (*сучасні*). Традиційні (*бесіда, захід, вечір, коло, товариство, людина, манери, етикет, спілкування, раут, вихід, бал*) обарвлені легким присмаком аристократизму; нетрадиційні (*тусовка, тусовщик, хронікер, зірка, селебретіс, левиця, лев, вечірка, шоу-бізнес*) сповнені енергетикою пафосу, епатажу й експерименту. Обидва контексти співіснують в одній дискурсивній площині.

Для виявлення актуальних тенденцій сприйняття українцями *світського* і *гламурного* залучено результати вільного асоціативного експерименту –

анонімного письмового опитування, проведеного навесні 2016 року. Загальна кількість респондентів – 215 осіб віком від 17 до 55 років. Соціально-вікові параметри не є визначальними. У процесі аналізу анкетних даних з'ясовано:

1) до ядра асоціативного поля слова-стимулу *світський* відносяться лексеми *життя, вечірка, багатий,* що становить 41 % від загальної кількості реакцій. Словесні рефлексії респондентів *модний, одяг, стильний* формують ядро стимулу *гламурний.* За кількісними підрахунками це близько 29 %. Структура ядер і центрів асоціативних значень стимулів *світський* і *гламурний* відмінна. Суголосними є також міркування респондентів: на запитання, чи є взаємозамінними запропоновані на розгляд слова, лише 27 опитаних відповіли схвально. У відсотковому відношенні зафіксовано 12,6 % позитивних відповідей;

2) центр асоціанту *світський* становлять слова *життя, вечірка, багатий*; *гламурний – модний, одяг, стильний.* Асоціативні поля формують такі семантичні сфери: *носій ознаки, сукупність носіїв ознаки, матеріальний атрибут світського / гламурного життя, властивості ознаки, образ, локація світської / гламурної публіки.* Попри чималий значеннєвий діапазон отриманих реакцій, найчіткіше окреслено для асоціанту *світський* семантичні сфери *локація світської / гламурної публіки* та *носій ознаки,* для стимулу *гламурний* домінувальні позиції посідає сфера *матеріальний атрибут світського / гламурного життя*;

3) стимули *світський* та *гламурний* викликають оцінні реакції широкого діапазону – від безумовно позитивних до абсолютно негативних. Конотаційний сегмент слова *світський* напрочуд вузький і переважно має позитивні оцінки: *дорого, недосяжна мрія, розкіш, доброчинність, вихованість, досягнення, інтелігентний, освічений, привілейований, престижний, вишуканий, шикарний, цікавий*. Словесні реакції на стимул *гламурний* – різноманітні та здебільшого негативно конотовані: *дурень / дурепа, дурна білявка, гей, кінь, понти, блонд, позерство, невпевненість, занадто, життя напоказ, без смаку, сільський, розпуста, вульгарність, розцяцькований, вульгарний, штучний, шаблонний, неадекватний, надмірний, марнославний* тощо. Ця ділянка асоціативного поля віддзеркалює особливості індивідуального світосприйняття кожного респондента й подальший перерозподіл оцінюваних смислів за суб'єктивною ціннісною шкалою;

4) у свідомості сучасного українця поняття *світський* і *гламурний* – близькі за смислом, однак не синонімічні. Спостереження показує, що *світський* є стійким до значеннєвих трансформацій, натомість релевантною ознакою *гламурного* є здатність до семантичної модифікації.

У третьому розділі **«Еволюція світської бесіди як українського лінгвокультурного феномена»** проаналізовано представлену в дискурсі парадигму номінацій світського комуніканта (підрозділ 3.1), простежено еволюцію мовленнєвих портретів учасників світських бесід кін. XIX – поч. XXI ст. (підрозділ 3.2), схарактеризовано локацію світської публіки (підрозділ 3.3).

До ключових номінацій світського мовця кін. XIX – поч. XXI ст. можна віднести репрезентовані в мовленні вже в період оформлення світської комунікації лексеми *еліта, інтелігент* (*інтелігенція*), *інтелектуал, богема* (*циганерія*), *бомонд*: *Україні треба такої української* ***інтелігенції****, котра пильнувала би про народний дух і матеріальні потреби, признаючи, що поки усім буде жити погано, поки народу не стане жити краще* (Конiський О., «Юрій Горовенко. Хроніка з смутного часу»). Значущість функційно-прагматичної ролі світських кіл потверджено відображенням цих лексем у дискурсі XX–XXI ст.: *То* ***інтелектуали*** (Мушкетик Ю., «Біла тінь»); *Ми всі нащадки колишньої української* ***еліти*** (Гримич М., «Егоїст»).

До фокусування уваги на інтелігентові спонукала семантична масштабність номінації та частотність її фіксації у світському дискурсі. Цілком вірогідно, що представники цієї верстви повсякчас впливали на формування поля світськості, відігравали помітну роль у культурній і суспільній парадигмі дійсності XIX ст. У контексті буттєвих змін (йдеться про XX ст.) прикметною є сполука *трудова інтелігенція,* що денотативно співвідноситься з лікарями, учителями, юристами, науково-технічними працівниками. За межами трудової опиняється творча інтелігенція – письменники, художники, музиканти, актори й інші представники суспільного креативного сегмента. Унаслідок такого поділу формується дихотомія *трудова інтелігенція – творча інтелігенція*, а фіксоване масовою свідомістю уявлення про інтелігента – освіченого, вихованого представника соціальної групи наукової і творчої сфер – корелює з поняттям *фахівець.* З часів появи робітничого класу як гегемона суспільства й переходу інтелігенції в соціальний прошарок номінація *інтелігент* втрачає престижність. Її експлікаційний арсенал розширюють зневажливі слова *інтелігентик, інтелігентішка: Тепер кожний бувший велетень не більше, як паршивенький* ***інтелігентішка****, міщанин, сволоч, який нахабно дере кирпу й ще нахабніш заявляє «ми»* (Хвильовий М., «Повість про санаторійну зону»).

Спорадично представлено у світських розмовах номінації *аристократ* і *дворянин*, ужиті на позначення родової знаті й інтерпретовані українськомовною традицією як синоніми. Функціюють у дискурсі й номени титулованого дворянства, зокрема *граф, барон, князь* та ін.: *Ти зрозумій, Васю: я* ***дворянин****, потомственний* ***дворянин****, прадід мій мав таких лякеїв, як Усай, а тепер…* (Карпенко-Карий І., «Житейське море»). Лінгвальним рефлексом на реструктуризацію соціальних класів стала поява в мовленні, зокрема світському, лексеми *буржуазія* (*буржуа*): *Їм би виставку свинячих окороків робити, а не мистецтва. Товстопузі* ***буржуа!*** (Винниченко В., «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»).

У панорамі оновленого стратифікаційного сектора заявляють про себе й інші представники світських кіл. Повсякчас уживані в сучасному світському дискурсі лексеми *селебретіс, істеблішмент, чиновник, олігарх, бізнесмен, бізнес-клас, золота молодь, мажор, зірка, кінозірка, шоумен* розширюють спектр номінацій учасника світських бесід: *Сьогодні елітою називають*

найбагатших ***бізнесменів*** *або найбільших* ***чиновників*** *або* ***зірок шоу-бізнесу****, тобто тих, які колись обслуговували еліту* (Гримич М., «Егоїст»).

Провести чітку демаркаційну лінію між семантикою лексем *інтелігент, інтелектуал, богема, еліта, бомонд* надзвичайно складно. Водночас наведена парадигма увиразнює найприкметніші тенденції розвитку вітчизняного світського виміру та, імовірно, виформовує обриси світського мовця на будь-якому синхронному зрізі – просвіченого інтелігента зламу XIX–XX ст., представника вищих кіл тоталітарної доби й незалежного спадкоємця аристократичних традицій періоду вітчизняного суспільно-політичного й культурного ренесансу кін. XX – поч. XXI ст.

За результатами аналізу бесід увиразнено іманентні, пов'язані із засадничими національно-ментальними особливостями українця дискурсивні характеристики світського мовця, а також вирізнено ознаки, актуалізовані на тлі знакових історичних, суспільно-політичних і культурних трансформацій від межі XIX–XX ст. – крізь простір XX ст. – до новітнього часу.

Константними дискурсивними рисами світського мовця зламу XIX–XX ст. постають *знання, розумова праця, культура, творчість,* змінними – *патріотизм* і *релігійність*.

Суголосно із соціальними трансформаціями змінилися дискурсивні характеристики світського комуніканта в радянський час. З-поміж питомих якостей виділяються *знання, розумова праця, культура, творчість.* Актуалізація науково-технічного сегмента детермінує появу ознаки *наука*. Домінувальних позицій набуває *антирелігійність* і відчутно змінюється смислове наповнення риси *патріотизм.*

Сталими характеристиками представника світських кіл XXI ст. залишаються *знання, розумова праця, творчість.* Увиразнено україноцентричні переконання, на зміну атеїзмові приходить побожність, а *патріотизм* і *релігійність* посідають чільне місце серед прикметних дискурсивних штрихів продуцента світської комунікації кін. XX – поч. XXI ст. Популяризація показного способу життя спонукає долучити до переліку виділених якостей *гламурність*.

Проведене дослідження дає змогу окреслити середовище формування світської комунікації – осередки гуртування національно-свідомих, інтелектуально розвинених, освічених, духовно багатих верств населення. Дискурс утілює фрагменти історично-культурного простору, серед яких – ключові номінації локації світської публіки: *садиба, маєток, кав'ярня* (*каварня*), *ресторан* (*ресторація*), *театр, кабаре* – у XIX ст.; *професорська дача, народний дім, будинок творчості* (*літераторів, художників, кінематографістів, учених*), *філармонія, санаторій, клуб, читальня, театр* – у XX ст.; *ресторан* (*ресторація*), *кав'ярня, кнайпа, кафе, клуб, бар, казино, театр, музей, галерея, кінотеатр, салон* – у XXI ст.

Четвертий розділ **«Поведінкові стандарти світської бесіди та їхні мовні індикатори»** присвячено комплексному аналізові лексико-семантичної природи маркерів толерантності (підрозділ 4.1), ціннісних пріоритетів та

світоглядних орієнтирів (підрозділ 4.2), експлікації емоційності (підрозділ 4.3) світських комунікантів. Вирізнені вербальні репрезентанти поведінкових стереотипів схарактеризовано в поєднанні з прикметними рисами українського менталітету.

Аналіз маркерів толерантності, ціннісних пріоритетів, світоглядних орієнтирів та емоційності спричинено іманентними ознаками українського національного характеру, специфікою вітчизняного мовленнєвого етностилю, в основі якого – чуттєвість, відкритість і готовність до спілкування, позитивне ставлення до комунікативного партнера.

Установлено, що на словесному рівні толерантність репрезентовано словами-означеннями із дифузною семантикою (*якийсь, один, деякий, певний, відомий, визначений, відповідний, належний*): ***Певна*** *частина митців дійшла вже до розуміння нікчемності мистецтва в наш час і підносить гасло звести його до ролі спорту* (Підмогильний В., «Невеличка драма»). З метою завуалювати суть висловленого учасники світських бесід апелюють до маловживаних слів іншомовного походження (*коїтус, пієтет, монікагейт, пасіонарність, екзерсис, факірство, експансивність, ресентимент*): *Він питає, чи відбувся* ***коїтус*** (Андрухович Ю., «Рекреації»). Уживання таких лексичних одиниць зумовлює когнітивний ефект маскування чи дефокусації небажаних референтів і пов'язаного з ними негативу. Стратегію уникання неприємних для співрозмовника тем, затемнення певних фактів забезпечують лексеми *недочувати, недослухати, недобачати, недогледіти, недочитати, недописати, недоробити, недопрацювати; немолодий, нехороший, негарний* та ін.: *Мабуть, пан* ***недочули*** (Франко І., «Перехресні стежки»). Керовані цією прагматичною установкою, мовці використовують вказівні, означальні та неозначені займенники (*цей, той, такий, дещо, дехто, хтось, дечого*): ***Дехто*** *з моїх знайомих <...> ціла група людей, що від їх імені я говорю, дуже хотіла б послухати що-небудь із ваших творів* (Смілянський Л., «Михайло Коцюбинський»). Подати неприємні факти м'якше й коректніше, зменшити категоричність сказаного допомагають дієслова на вираження суб'єктивних ментальних чи психологічних станів (*вірю, думаю, мислю, гадаю, міркую, сподіваюся, припускаю, допускаю, здогадуюся, боюся, підозрюю*): ***Гадаю****, що життя – це така картина, де більше тіні, ніж світла* (Чинилук О., «Учительський роман»); слова модальної природи зі значенням імовірності (*можливо, мабуть, може, здається, очевидно, очевидячки, вірогідно, певно, напевно, либонь*): *Ви,* ***напевно****, образилися на мене* (Малярчук Т., «Звірослов»); прислівникові та партикулятивні деінтенсифікатори (*майже, трохи, десь, не зовсім, частково, найменш, ледве, досить*): ***Найменш*** *вдалою була ваша роль саме у тому фільмі* (Легка Г., «Молодий режисер»).

В особливо піднесених й урочистих ситуаціях учасники світських бесід прагнуть продемонструвати суспільну активність, небайдужість, громадянську позицію, ціннісні переваги. Мовними індикаторами таких інтенцій є абстрактні субстантиви, що виражають: 1) життєві принципи та етичні норми (*честь, правда, ідейність, рівність, воля*): *Я за* ***рівноправ'я*** (Роздобудько І., «Амулет Паскаля»);

2) суспільні процеси, явища й поняття (*прогрес, поступ, розвій, криза, порядок, компроміс*): ***Порядок**? А що таке **порядок** у твоєму розумінні*? (Гримич М., «Егоїст»); 3) моральні якості людини (*моральність, духовність, гідність, чемність, вихованість*): *Хотів би додати, що Лессінг був тією рідкісною людиною, яка сполучала в собі талант і високу **моральність*** (Врублевська В., «Емансипатка»); 4) емоційні стани, почуття та взаємини (*щастя, радість, задоволення, кохання, любов, дружба*): *Нема **любові** без ненависті, як нема білого без чорного! Хочете любові, то мусите ненавидіти. І що більша ваша **любов**, то більша ненависть* (Винниченко В., «Сонячна машина»); 5) естетичні оцінки (*краса, привабливість, принадність, чарівність*): *Але є одна суттєва відмінність: **краса** може бути підробною, а **потворність** завжди правдива* (Вдовиченко Г., «Інші пів'яблука»); 6) високий рівень компетенції в різних галузях знань (*раціоналізація, емансипація, пасіонарність, експансивність*): *Прошу товариша Кестенбавма стримати свою **експансивність*** (Винниченко В., «Сонячна машина»).

Уживання емотивної лексики у світському дискурсі спричинене прикметним для українського характеру емоційним, душевним началом. Чуттєву тональність бесіди створюють емотиви-номінативи з первинними смислами, що виражають позитивні емоції (*радість, утіха, задоволення, тріумф, щастя, насолода, благодать, блаженство, раювання*): *О, з великим **раюванням**!* (Винниченко В., «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»); емотиви-номінативи з первинними смислами негативних емоцій (*печаль, сум, смуток, гнів, обурення, роздратування, розлюченість, ярість, лють, сором, розчарування, прикрість, жах, страх*): *Який **жах**!* (Підмогильний В., «Невеличка драма»); емотиви-номінативи з включеними смислами позитивних емоцій (*дитинка, дівчинка, дикунка, рибонька, сонечко, маленька, гарненька, старенький*): *Що ти, мій **старенький**, так сидиш, наче в гостях?; Моя **маленька**!* (Винниченко В., «Чорна Пантера і Білий Ведмідь»); емотиви-номінативи з включеними смислами негативних емоцій (*старушок, страхопуд, дівуля, парпуля, грубас, дикунка, гульвіс, незграба, нероба, старцюга*): *Тамта вельми показна **дівуля** з гачкуватим носиком і розпусним язичком – моя гімназіяльна колежанка панна Вожена Чортик* (Андрухович Ю., «Рекреації»).

Розширюють спектр словесних виразників емоцій і почуттів емотиви-експресиви (*Хоч зараз!, О, так!, А!, Браво, браво!, Ай, ай!, Яке там!, Ой!, Ух!, Ах!*): *Чудово!; О! У-у-у-у!* (Неда Нездана, Миколайчук О., «Оноре, а де Бальзак?»). Фатичні емотиви представлені в бесіді емоційно-оцінними лексемами, часто суперлативами (*дуже гарно, прекрасно, пречудово, відмінно, небувало, чудово, чудесно, гарно, славно, гоже, файно, ладно, благодатно, незрівнянно*) і словами на позначення емоційного стану (*зачарований, радий, приголомшений, вражений, зацікавлений, шокований, зачудований*): *Мила пані, я **вражений** вашою безстрашністю, але боюсь, з того потоку на вас не впаде ні краплини* (Коломійчук Б., «Ігри вельмож»).

Спорадичне вираження негативних почуттів не суперечить стрижневій комунікативно-прагматичній меті учасників світських розмов – намаганню в будь-який спосіб продемонструвати ввічливість, ґречність, дружелюбність,

оскільки деінде надає розмові природності, увиразнює багатство емоційної палітри. Домінантна ознака світського спілкування – життєствердна тональність і прагматична настанова на безконфліктне гармонійне спілкування. Ці риси корелюють із засадничими постулатами ментального коду українців, неконфліктних, виважених, стриманих у вчинках і словах, і довершують прояви сучасного національного світського поведінкового формату.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають змогу зробити такі висновки:

1. Спрямування філологічних студій на когнітивно-дискурсивні характеристики спілкування, зокрема вербально-знакове вираження соціальних, психологічних і культурних взаємозв'язків, сприяє активному розвитку генології. Мовленнєві жанри досліджуються у зв'язку із ситуаціями спілкування, інтенціями як окремого мовця, так і його адресата – представниками різних соціальних груп. Варіації в жанровому континуумі корелюють з позамовними впливами, передовсім знаковими суспільно-політичними, культурними й науково-технічними зрушеннями. Активізація в загальному дискурсивному фонді *світської бесіди* – закономірний наслідок суспільних змін, невід'ємним складником яких є стрімка, деінде показна, елітаризація певних соціальних верств.

У дисертації світську бесіду подано як етикетну, культурно й ситуативно детерміновану комунікацію, спрямовану на встановлення й розвиток вербального контакту за певного включення змістовно-фактуальної інформації. Поведінковий кодекс світського дискурсу становлять: значний рівень стандартизації, жорстка тематична селекція, дотримання етичних норм соціальної взаємодії, елемент змагання, концертна основа, полілогічність і публічність взаємин.

2. Світська бесіда – це складний, риторичний, конвенційний жанр м'якої формалізації. Попри єдність думок учених-лінгвістів щодо таксонімійних його обрисів, на сьогодні дискусійним є питання параметризації з погляду *фатики – інформатики.* У праці висловлено міркування про інформативно-фатичний синкретизм цього різновиду культурно-етикетної розмови, і, зважаючи на баланс фатики й інформатики, релевантною видається думка про локацію жанру світської бесіди між згаданими протилежними комунікативними задумами. Неможливість чітко розмежувати *фатичні* й *інформативні* блоки бесіди, не порушуючи їхню гармонію, та виміряти рівень інформаційного складника у світській розмові загалом – вагомі аргументи на користь ідеї інтерпретувати етикетну бесіду як перехідне явище, яке, безсумнівно, посідає чільне місце у змодельованому мовленнєво-жанровому просторі української лінгвокультури.

3. Для світської бесіди релевантною є інтеграція первинної комунікативно-прагматичної мети – ініціації вербального контакту і його розвитку – з низкою вторинних інтенцій, зокрема встановленням гармонійних

стосунків між учасниками спілкування; гедонізмом; потребою публічного висловлення думок, самоствердженням; демонстрацією інтелектуальних, творчих, мовленнєвих якостей, піаром.

З'ясовано, що учасники розмов – освічені, вихована, культурні люди, що вправно демонструють зазначені якості відповідно до комунікативної ситуації і ролі, – належать до соціально-елітарних суспільних верств або випадково потрапили в незвичну для себе позицію світського інтерактанта.

Спостереження показали, що мовці спрямовують вектори розвитку комунікативної ситуації на злагоджене, гармонійне спілкування в колі ґречних, культурних, інтелігентних, толерантних людей, де є потреба дотримання конвенційних етикетних норм у поведінці, зокрема й вербальній, а також вправність попереджати можливі конфлікти.

Варіативність і нейтральний характер обговорюваного, табуювання суперечливих тем, жорстка соціально-етикетна регламентація тематичного репертуару доповнюють архітектоніку й виформовують подійний зміст розглядуваного політонального жанру, емоційні обертони якого перемежовані між собою. Іманентними для світської комунікації є фатична, інформативна, радісна, гумористична, ігрова, іронічна, фасцинативна, урочиста тональності. Розширюють це коло офіційна, статусна, дружня, серйозна тональності. Загальне афективне тло бесіди нейтральне, неагресивне, у якому фатика органічно поєднується з інформатикою.

4. Зростання значущості елітарного, заможного життя на зламі XX–XXI ст. і формування нової соціальної ієрархії цінностей зумовлюють зміни в мовному тезаурусі. Ідеться про актуалізацію в дискурсі номінацій із ключовою лексемою *світський* та експансію слова *гламурний*. Аналіз засвідчує функційну активність обох лексем, а також увиразнює їхню семантичну відмінність. Результати проведеного дослідження показують, що для *світського* характерні контексти, пов'язані з публічним життям вітчизняного істеблішменту, натомість для *гламурного* – зв'язок із неординарною, яскравою, харизматичною особистістю, а також номени зовнішньої атрибутики пафосного, блискотливого життя. Відмінність денотативних значень цих лексем у ментальному лексиконі українців потверджують результати проведеного вільного асоціативного експерименту. Слова *життя, вечірка, багатий* є центром асоціанту *світський*, а *модний, одяг, стильний* – осердям слова-стимулу *гламурний.* Лексема *світський* стійка до значеннєвих модифікацій, водночас *гламурний* схильна до семантичних зрушень.

5. Результати спостереження засвідчили, що ключовими номінаціями світського мовця кін. XIX – поч. XXI ст. є лексеми *еліта, інтелігент, інтелектуал, богема, бомонд.* Поширюють перелік спорадично вжиті слова на позначення актуальних для конкретного часу категорій світської соціальної практики, як-от: *аристократ, дворянин, граф, князь, світ, селебретіс, істеблішмент, олігарх, бізнесмен, мажор, зірка, кінозірка, шоумен* та ін. Вони формують лінгвальний образ світського комуніканта, спрямованого на

розумове й культурне зростання, самоосвіту, розвиток творчих потенцій, спадкоємність цінностей на будь-якому синхронному зрізі.

Виділення акцентів в аксіологічній парадигмі учасника вітчизняної світської бесіди, урахування таких національних етноментальних рис, як побожність, любов до Батьківщини, тонке відчуття краси, емоційність і пильна увага до найтісніших зв'язків українця з довколишнім світом, посприяли створенню мовленнєвого портрета світського комуніканта кін. XIX – XX – поч. XXI ст. Константними дискурсивними характеристиками продуцента й популяризатора вітчизняної культурно-етикетної моделі спілкування є *знання, розумова праця* й *творчість,* натомість рисами, актуалізованими під впливом тісної взаємодії світського дискурсу з позалінгвальними чинниками, постають *патріотизм, релігійність, культура, наука, гламурність.*

Аналіз засвідчує перманентність стрижневої мети світського спілкування – ініціація і позитивний розвиток вербального контакту – й фіксує зрушення в часо-просторовій осі комунікації. Проведене дослідження дало змогу зафіксувати мовні рефлекси функційно-активних осередків зібрання національно-свідомих, освічених представників різних верств населення кін. XIX ст., XX та XXI ст. відповідно: *садиба, маєток, кав'ярня, ресторація* (*ресторан*), *театр, кабаре; професорська дача, народний дім, будинок літераторів, художників, кінематографістів, учених, будинок творчості, філармонія, санаторій, клуб, читальня, квартирник; ресторація* (*ресторан*), *кав'ярня, кафе, клуб, бар, казино, театр, музей, галерея, кінотеатр, салон* та ін. Виявлена парадигма засвідчує і спадкоємність традицій, і реакцію дискурсу на позалінгвальні зміни.

6. Поведінкові стандарти, зокрема толерантність, ціннісні пріоритети, світоглядні орієнтири та особливості емоційності, знаходять своє вираження в знакових елементах світської бесіди – мовних індикаторах.

Інструментарієм вираження толерантності слугують засоби евфемізації (слова-означення із дифузною семантикою; маловживані слова іншомовного походження; вказівні, означальні та неозначені займенники; слова на позначення неповноти вияву дії чи ознаки) і зниження категоричності висловленого (дієслова на вираження суб'єктивних ментальних чи психологічних станів, слова модальної природи зі значенням імовірності, прислівникові та партикулятивні деінтенсифікатори).

Уживання абстрактних номінацій викликане прагненням мовців продемонструвати інтелектуальний потенціал й аксіологічні пріоритети. Лексико-семантичну парадигму абстрактних субстантивів формують угруповання на позначення життєвих принципів та етичних норм; суспільних процесів, явищ і понять; моральних якостей людини; емоційних станів, почуттів та взаємин; естетичних оцінок; високого рівня компетенції в різних галузях знань.

Емотивну лексику, появу якої в мовленні зумовлено чуттєвою домінантою вітчизняного психотипу, диференційовано на: емотиви-номінативи з первинними смислами, що виражають позитивні емоції; емотиви-номінативи з первинними смислами негативних емоцій; емотиви-номінативи з включеними смислами

позитивних емоцій; емотиви-номінативи з включеними смислами негативних емоцій. Співрозмовники, завдячуючи своїй душевності, розширюють спектр вираження почуттів емотивами-експресивами, фатичними емотивами, емоційно-оцінними лексемами, часто суперлативними. Зафіксовані експліканти негативних почуттів, які іноді важко відмежувати від позитивних, увиразнюють цілісність емоційної палітри й суттєво не змінюють загального життєствердного афективного тла світської бесіди.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх можливих аспектів вивчення світського дискурсу на українськомовному матеріалі. У перспективі бачиться вирізнення, комплексний опис і стратифікація континууму мовних індикаторів інтенцій світських комунікантів, зокрема потяг до гламуризації. З позиції лінгвоперсонології істотного значення набуває різноаспектне портретування світського завсідника, передовсім скрупульозне студіювання його вокабуляру, мовленнєво-поведінкових стратегій і тактик. Цікавим і науково актуальним видається з'ясування гендерних відмінностей світських мовців та аналіз мовної особистості світського комуніканта в зіставному аспекті. Залучення до розгляду широкого позалінгвального тла зумовлює потребу компаративних досліджень в етнокультурному вимірі та мотивує подальше студіювання світського дискурсу крізь призму кроскультурного спілкування.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНО В 15 ПУБЛІКАЦІЯХ:

у наукових фахових виданнях:

1. Гаража М. М. Світський дискурс як лінгвістичний феномен: суть, специфіка, перспективи дослідження / М. М. Гаража // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Мовознавство : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2011. – Вип. 17, ч. 3. – С. 30–38.

2. Гаража М. М. Комунікативна стратегія попередження конфлікту та її тактики в жанрі світської бесіди / М. М. Гаража // Мова і культура : наук. журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 14., ч. 2. – С. 55–61.

3. Жовнір М. М. Функціонування лексичних одиниць з абстрактною семантикою в жанрі світської бесіди / М. М. Жовнір // Вісник Запорізького національного університету. Сер. : Філологічні науки : зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – Вип. 1. – С. 179–185.

4. Жовнір М. М. Синкретична природа світського дискурсу (характеристика з позиції соціолінгвістики) / М. М. Жовнір // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – Вип. 24. – С. 128–132.

5. Жовнір М. М. Функціонування етикетних формул *вітання* і *прощання* в жанрі світської бесіди / М. М. Жовнір // Філологічні науки : зб. наук. праць. – Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. – Вип. 10. – С. 90–97.

6. Жовнір М. М. Функціонування фатичних емотивів у жанрі світської бесіди / М. М. Жовнір // Слов'янський збірник : зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 17, ч. 2. – С. 353–359.

7. Жовнір М. М. Особливості структури та актуалізації концепту МИСТЕЦТВО в жанрі світської бесіди / М. М. Жовнір // Рідний край : альманах Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. – Вип. 1 (26). – С. 88–93.

8. Жовнір М. М. Емотиви як лексичні засоби вираження емоцій в жанрі світської бесіди / М. М. Жовнір // Рідний край : альманах Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. – Вип. 2 (27). – С. 99–104.

9. Жовнір М. М. Поліінтенційність жанру світської бесіди / М. М. Жовнір // Вісник Херсонського державного університету. Сер. : Лінгвістика : зб. наук. праць. – Херсон: ХДУ, 2012. – Вип. 19. – С. 146–150.

10. Жовнір М. М. Вербалізація концепту УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛІГЕНТ у світському дискурсі / М. М. Жовнір // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць. – Хмельницький: ХмЦНІІ, 2016. – Вип. 10, ч. 2. – С. 245–250.

у закордонних виданнях:

11. Жовнір М. М. Мовленнєвий жанр *світська бесіда* на етапі становлення (в контексті україноментального культурного феномену) / М. М. Жовнір // UCRAINICA VII «Současná Ukrajinistika : Problémy Jazyka, Literatury a Kultury» : sborník vědecký chčlánků, 27–28 srpna 2016, Olomouc. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. – P. 359–370.

в інших наукових виданнях:

12. Гаража М. М. До питання тематичного наповнення мовленнєвого жанру світської бесіди (на матеріалі сучасної української прози) / М. М. Гаража // Пріоритети сучасної філології: теорія і практика : матер. III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 25–26 лютого 2010 р., Полтава, Україна. – Полтава: ПП Шевченко Р. В., 2010. – С. 65–69.

13. Гаража М. М. Місце світського дискурсу в дихотомії *фатичний – інформативний* дискурс / М. М. Гаража // Функциональная лингвистика : сб. науч. работ. – Симферополь: КРИППО, 2011. – № 2. – С. 109–112.

14. Гаража М. М. Світський дискурс як вид фатичного дискурсу / М. М. Гаража // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : матер. V Междунар. науч. конф., 7–8 апреля 2011 г., Днепропетровск, Украина / ДНУ им. Олеся Гончара. – Днепропетровск: Нова ідеологія, 2011. – С. 62–65.

15. Гаража М. М. Феномен світського дискурсу: термінологічні варіації та кваліфікаційні основи / М. М. Гаража // Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі : матеріали міжнародної наукової конференції, 16–17 вересня 2011 р., Одеса, Україна / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса: Астропринт, 2011. – С. 69–74.

АНОТАЦІЯ

Жовнір М. М. Світська бесіда як український лінгвокультурний феномен і її трансформації в часі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2016.– 20 с.

У дисертації здійснено комплексний аналіз світської бесіди як специфічного українського лінгвокультурного феномена з кін. XIX – до поч. XXI ст. Проінтерпретовано й систематизовано теоретичні засади дослідження світської бесіди, проаналізовано її комунікативно-прагматичну організацію, досліджено семантико-прагматичні трансформації світськості. Простежено еволюцію мовленнєвих портретів світських комунікантів кін. XIX – поч. XXI ст., зокрема, вирізнено й проаналізовано специфіку функціювання в дискурсі спектра номінацій світського мовця, визначено й схарактеризовано його константні та змінні дискурсивні характеристики, встановлено й описано значущі для кожного з розглядуваних у дисертаційній праці часових відтинків осередки гуртування світських кіл. Крім цього, виявлено й диференційовано мовні індикатори поведінкового кодексу аналізованого дискурсу, які відображають його етикетну специфіку й знакові етноментальні риси українців.

Ключові слова: світська бесіда, дискурс, мовленнєвий жанр, комунікативно-ситуативні параметри жанру, трансформації світськості, мовленнєвий портрет, мовні індикатори.

АННОТАЦИЯ

Жовнир М. Н. Светская беседа как украинский лингвокультурный феномен и ее трансформации во времени. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины. – Киев, 2016. – 20 с.

Диссертация является комплексным исследованием светской беседы, осуществленным по материалам текстов украинской художественной литературы кон. XIX – нач. XXI в. Теоретическая глава посвящена краткому очерку ряда лингвогенологических исследований светской беседы. Дискурсивными характеристиками жанра являются этикетность, легкость и приятность общения. Особое внимание обращается на проблему типологических характеристик, в частности, на место светской беседы в системе координат *фатика – информатика*, синкретизм фатических и информативных составляющих, а также вероятность антиномий указанных коммуникативных интенций.

Прагматическая природа светского общения и ситуативный контекст предполагают ведущую стратегическую цель – инициацию и развитие вербального контакта в кругу образованных, воспитанных представителей определенной социально-элитарной группы либо лиц, вынужденных под

влиянием определенных обстоятельств демонстрировать эти качества. Участники светских бесед соблюдают коммуникативные, этические, эстетические установки общения, регламентируемые светским этикетом, не выходят за границы сложившегося тематического репертуара. Аффективный фон беседы формируют ни к чему не обязывающая фатическая, беззаботная, юмористическая, иногда фасцинативная тональности.

В работе представлены семантико-прагматические трансформации феномена *светскости*, показаны изменения в его восприятии и интерпретации. По данным свободного ассоциативного эксперимента устанавливается специфика восприятия *светского* и *гламурного* в языковом сознании украинцев.

Рассматривая особенности общения в светском формате, особое внимание уделяется речевым портретам коммуникантов. Исследование дискурсивно-текстового материала кон. XIX – нач. XXI в. позволило определить комплекс наиболее репрезентативных номинаций участника светских бесед. К константным характеристикам продуцента и популяризатора исследуемого типа общения следует отнести *знание, умственную деятельность, творчество.* Дискурсивные качества *патриотизм, религиозность, культура, наука, гламурность* проявляются под влиянием внеязыковой действительности. Прослеживаются в дискурсе и языковые рефлексы локации светской публики.

Существенным элементом исследования светской беседы является освещение языковой индикации ее поведенческих стандартов, среди которых – толерантность, демонстрация ценностных приоритетов, мировоззренческих ориентиров и эмоциональности.

Типичными средствами реализации толерантности в светской дискурсе служат лексемы с диффузной семантикой, а также со значением неполноты проявления действия или признака, указательные, определительные и неопределенные местоимения, иноязычные слова, речевые средства снижения категоричности высказывания, в частности, лексические единицы со значением субъективности, модальной природы, деинтенсификаторы.

К использованию лексем абстрактной семантики коммуникантов побуждает желание продемонстрировать интеллект, духовные и миросозерцательные ценности. В связи с этим автор определяет и классифицирует лексико-семантический континуум представленных в дискурсе абстрактних субстантивов, а именно следующие группы для обозначения: жизненных принципов и этических норм; общественных процессов, явлений и понятий; личностных качеств; эмоциональных состояний, чувств и взаимоотношений; эстетических оценок и высокого уровня компетенции.

Среди языковых средств экспликации эмоций следует отметить эмотивы-номинативы с первичными смыслами, транслирующие положительные vs. отрицательные эмоции; эмотивы-номинативы с включенными смыслами положительных vs. отрицательных эмоций. Перечень дополняют эмотивы-экспрессивы, фатические эмотивы и суперлативы, подчеркивающие тесную связь между дискурсивной и национально-ментальной плоскостями.

Ключевые слова: светская беседа, дискурс, речевой жанр, коммуникативно-ситуативные параметры жанра, трансформации светскости, речевой портрет, языковые индикаторы.

SUMMARY

Zhovnir M. M. Small Talk as a Ukrainian Linguistic Cultural Phenomenon and its Transformation over Time.– Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: speciality 10.02.01 – the Ukrainian Language. – O. O. Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2016. – 20 p.

The thesis presents a comprehensive analysis of a small talk as a specific phenomenon of the Ukrainian linguistic culture from the late 19th to the beginning of the 21st century. The author analyzed and systematized the theoretical background of the small talk research, presented an analysis of communicative and pragmatic organization of a small talk. The semantic and pragmatic transformation of secularism was investigated. The evolution of speech portraits of the secular communicants from the late 19th to the beginning of the 21st century was traced, in particular, the peculiarities of operation of the range of secular speaker's nominations in the discourse were pointed out and analyzed, its constant and variable discursive features were revealed and characterized, and secular circle assembly points significant for each time interval considered in the thesis were established and described. Besides, the linguistic indicators, representing the behavioral code of the analyzed discourse, reflecting etiquette specificity and landmark ethnic mental features were detected and differentiated.

Key words: small talk, discourse, speech genre, communicative situational genre, parameters genre, secularity transformations, speech portrait, linguistic indicators.

Підписано до друку 15.02.17 р.
Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 0,9. Папір офсетний.
Друк різографія. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100 прим. Замовлення № 40.

Віддруковано в типографії ФОП Мацкевич В. В.
Свідоцтво серія В01 № 601576 від 20.02.2004 р.
36003, м. Полтава, вул. В. Чорновола, 2Б.
Тел./факс: (0532) 615-241